

МИЉАН МОЈАШЕВИЋ

ЊЕГОШ КОД ЊЕМАЦА

(ОД ВУКА КАРАЏИЋА ДО АЛОЈЗА ШМАУСА)

Почињемо Вуком због његове, наглашавамо: непотпуне књиге *Montenegro und die Montenegriner*,¹ објављене, на немачком, 1837. године, у Котиној серији *Reisen und Länderbeschreibungen*, у којој ће четири године потом изићи и Штиглицов опис путовања у Црну Гору.² И зато што је изишла у угледној серији, и зато што је, и поред Хопеове замашне преводилачко-редакторске сарадње,³ остала изворно вуковски писана, та књига је деловала као својевремено откриће и подстицај немачким путницима, истраживачима, првенствено природњацима, да се пењу од Котора ка Цетињу. На Вукову књигу надовезала се следеће (1838) године посета саксонског краља Цетињу, која је оставила

¹ *Montenegro und die Montenegriner, Ein Beitrag zur Kenntniss der europäischen Türkei und des serbischen Volkes.* Stuttgart und Tübingen, Verlag der J. G. Cotta'schen Buchhandlung. 1837, 114 стр. 80 (= *Reisen und Länderbeschreibungen der älteren und neuesten Zeit, eine Sammlung der interessantesten Werke über Länder = und Staaten = Kunde, Geographie und Statistik.* Herausgegeben von Dr. Eduard Widenmann, Redakteur des Auslands, und Dr. Hermann Hauff, Redakteur des Morgenblattes. Elfte (Lieferung.) О Његошу, стр. 44—45.

² Heinrich Stieglitz, *Ein Besuch auf Montenegro* (у истој серији као и књига у нап. 1), 1841, 152 стр. — О том путопису в. у опсежној, исцрпној докторској дисертацији: Олга Елермајер-Животић, *Из немачко-југословенских књижевних веза: Хајрих Штиглиц (1801—1849)*, Београд, 1991. године, стр. 192—217 (Српска академија наука и уметности, Посебна издања, Одељење језика и књижевности, књига 44, уредник Мирослав Пантић, 362 стр.) — О Његошу и Црној Гори његовог доба в. у такође опсежној, исцрпној београдској дисертацији: Zoran Konstantinović, *Deutsche Reisebeschreibungen über Serbien und Montenegro*, München: R. Oldenbourg 1960, стр. 80—99 (= *Südosteuropäische Arbeiten*, herausgegeben von Fritz Valjavec, 240 стр.)

³ О томе од писца овог рада, Вук Караџић, Вилхелм Хопе и »*Allgemeine Zeitung*«. Вуков Зборник. Посебна издања САНУ, књ. CD, Београд, Научно дело, 1966, стр. 571—628 + 4 прилога.

широке трагове не само у немачкој штампи. Домаћин му је, као и Вуку и Штиглицу, био, наравно, необично млади и уопште необични Владика.

Те две књиге — Вукова и Штиглицова — биле су, не можемо рећи прва, али свакако прва далекосежна обавештења на немачком језику о Његошу: казивања његових посетилаца, а не лексикона.

Тема: Његош у немачким лексиконима могла би да се развије у културнополитичку расправу о путевима улажења културних информација у једну општу слику о једној изразито необичној књижевној и културноисторијској појави.

Узећемо овде, сасвим селективно, следеће лексиконе: два најрепрезентативнија, општа енциклопедијска — Брокхаусов и Мајеров; потом један, такорећи школски, Вилпертов Лексикон светске књижевности; и четврти, Киндлеров. Остаје неком другом да узме немачке лексиконе почев од Његошева времена, да прати од издања до издања: шта у њих улази, шта се додаје а шта изоставља и скраћује у новим издањима, које се особине дела подвлаче: херојска и патриотска патетика у једнима, демократичност у другима; српство у трећима; религиозност, и тако редом. Потом: Улазе ли, и откад, у лексиконе резултати проучавања нпр., немачких југослависта, или се пресипају гола обавештења. Даље: условљеност прихватања Његоша временом и циљем редакције. Објективно одабирање и усмеравање информација није само ствар концепције, него и културног укуса и властитог, личног контекста.

Брокхаусова двадесетотомна *Енциклопедија*⁴ доноси под одредницом *Petar II Petrović Njegoš* (међу двадесет три владара под овим именом налазе се и Петар Велики и два Петра Карађорђевића) о Његошу 24 ретка. Од тога 8 редака о владару, 12 о песнику, ништа о духовнику. Имамо утисак да оних 8 редака о владару воде давнашње порекло из Вукових, немачких пасуса о Његошу. Та солидност би одговарала високом рангу и реномеу ове *Енциклопедије*.

Као песника, Вук оцењује Његоша тако што каже да је „већ објавио песме које ниуком погледу не заостају за производима новије српске поезије“.⁵ По овој, Брокхаусовој *Енциклопедији*⁶ он је „највећи српски песник“, „књижевно веома образован“. Код Вука стоји одвојено: да је власт на Цетињу преузео 1830, а завлађен у Петрограду „тек 1833“. Код Брокхауса стоји: „Владика 1830—1851“. Од секундарне литературе наведена је једино Дурковићева *Библиографија о Његошу* из 1951. У најновијем, 24-томном, 19. издању од 1992, „потпуно прерађеном“, да-

⁴ *Brockhaus Enzyklopädie in zwanzig Bänden*, 17. Auflage, Wiesbaden, 1972, XIV, стр. 432.

⁵ Као у нап. 1, стр. 45.

⁶ Као у нап. 4, стр. 432.

то је Његошу готово упола мање (13) редака главног текста. Убачено је да му је Русија помогла (1838) „да учврсти границу према Аустрији“ и да „практично постигне независност Црне Горе од Османске царевине“, а скраћен је и осиромашен део текста о књижевности. Изостављена је оцена уметничке вредности, а убачена патриотска црта. Уместо Дурковићеве *Библиографије* наведене су две монографије: Милована Ђиласа на немачком и Мишела Обена на француском.

У Мајеровом 25-томном *Енциклопедијском лексикону*, у јубиларном 9. издању, о 150-годишњици издавачке куће,⁷ Његош је *Fürstbischof*, дакле: кнез-бискуп, сасвим немачки преведено — кнез, тј. владар и владика у једном лицу. Као и код Брокхауса, и овде му је поменуто неколико реформи у циљу модернизовања политичког живота у Црној Гори, подвучена руска помоћ у разграничењу са Аустријом и Турском и наглашено да Његош важи као „најзначајнији српски песник“. Од секундарне литературе наведена је само Ђиласова монографија (*Njegoš oder Dichter zwischen Kirche und Staat*, 1966). Чудно је да се помиње само година првог, Кирстеовог превода *Горског вијенца* (1886), за разлику од Брокхауса, код кога се помињу године друга два превода: Катарине А. Јовановић (1939) и Алојза Шмауса (1963), али не и први, Кирстеов немачки превод. Чланак код Брокхауса је потпунији од овог код Мајера.

У двотомном Вилпертовом *Лексикону светске литературе*,⁸ у првој свесци, у којој су писци (1988), под »*Njegoš, Petar II Petrović, serb. Dichter*«, истакнуто је да је „провео своју младост у срцу црногорске патријархалности“ и да га је „од 1827. васпитавао европски образовани српски песник С. Милутиновић-Сарајлија“. И овде му је звање *Fürstbischof*, а политички посао: „безобзирно сламање моћи главара“, одбрана Црне Горе од Турака уз помоћ Русије, политичке посете Бечу, путовања у Русију, модернизовање политичког живота у Црној Гори. За боравка у Италији: познанство са Ј. П. Ненадовићем. Назива га „певачем“ (*Sänger*) старе српске патријархалности и њеног етичког завештања“. Међу десетак књига из секундарне литературе, на првом месту је *Религија Његошева* од Николаја Велимировића (1911), на другом Геземанова *Heroische Lebensform* (1943), две Ђиласове — једна поред друге: Ђиласова *Легенда о Његошу и Његошу књига дубоке оданости* (2 1961) Исидоре Секулић, и две Љубомира Дурковића-Јакшића. Солидан чланчић, непотписана аутора. Истицању *Луче микроkozма* у главном тексту одговара прво

⁷ *Meysers Enzyklopädisches Lexikon in 25 Bänden*, Neunte, völlig neu bearbeitete Auflage zum 150 jährigen Bestehen des Verlages. Mannheim / Wien / Zürich 1976, XVIII, стр. 468.

⁸ *Lexikon der Weltliteratur*, herausgegeben von Gero von Wilpert, Dritte Auflage, Stuttgart: Kröner 1988, Band I Autoren Band II Werke 2, 1968.

место Велимировићеве студије у литератури; а *Горском вијенцу*: и оно запажање о патријархалности, и издашна литература.

У другом тому, *Werke* (21968), где су посебни чланци о делима, нашао сам од Његоша само одредницу *Der Bergkranz* (114—115, тј. чланак о *Горском вијенцу*, потписан иницијалима Ренате Лахман, професора славистике на универзитету у Констанцу. Сажета, селективна синтеза, у 30—40 редака, о том, како га назива, „националном епу Црногораца“, у ком је црногорска борба подигнута „до симбола борбе хришћанства против ислама, принципа добра против принципа зла“, и повезани „црногорски живот и обичаји са херојско-патријархалним начином живљења“. Све је, каже, усмерено „ка једној романтичној синтези народског епског мита и англчке уметничке форме, посвећеној црногорској тежњи за слободом“.⁹

Киндлеров 25-томни лексикон¹⁰ даје под оригиналним насловом *Горски вијенац* утолико занимљивији прилог што је он преузет из италијанске редакције овог такође интернационално уважаваног лексикона. Киндлеров лексикон и јесте настао на основу италијанског издања, па је Његош поновљен овде Немцима у италијанској верзији, као „црногорски кнез“, а не владика Његош. У приказу *Горског вијенца*, дела о тзв. црногорској бартоломејској ноћи, о „крвавом истребљењу издајника“, подвучени су: недостатак „унутрашње драматике“, „херојско-свечани тон говорења“ на једној, фолклорно шаренило на другој страни, аутентичност сватовских песама и тужбалица. Особито је, каже, „оригиналан и дражесан опис Венеције, пре свега извођење неке *Commedia dell'arte* у неком венецијанском позоришту“. Тешко да би се Немац, и уопште неко други осим Италијана, овако разлагно Драшковым причањем о Млечима. *Горски вијенац* је означен као „прилог Црне Горе светској литератури“. Италијанској верзији Његоша, која му националну утемељеност сужава на црногорски регион и повезује га с Италијом преко Драшковог приповедања о Млечима, ни мало не реагујући на суштину тог казивања, као да је не разуме, додао је немачки издавач податке само о немачким а не и италијанским преводима.¹¹ Зашто

⁹ *Лучу микрокосма* нисам нашао ни под немачким преводом *Die Leuchte des Mikrokosmos* нити под *Fackel des Mikrokosmos*, што би значило да је *Горски вијенац* једино Његошево дело оцењено под посебном одредницом у овом лексикону.

¹⁰ *Kindlers Literatur Lexikon im Deutschen Taschenbuchverlag* in 25 Bänden, München 1974, X (*Werke*), стр. 4070—4071. Рађен на основу итал. *Dizionario delle Opere di tutti i Tempi e di tutte le Letterature*, изд. Valentiniano Bompiani. Немачко издање: Wolfgang von Einsiedel unter Mitarbeit zahlreicher Fachberater.

¹¹ Од литературе је наведено свега осам библиографских јединица, међу њима: Дурковићева *Библиографија о Његошу*, Шмаусова студија о проблему ренегатства у Г.в., један чланак Радосава Бошковића, Штампаров чланак о хрватској критици *Горског вијенца*. Нестереотипно наведена литература. — Шмаусови су чланци о: чешкој, словачкој, словеначкој, српској, хрватској, македонској, бугарској литератури.

ли је Редакцији толико било стало до италијанског чланка о *Горском вијенцу*?

Чланак о *Лучи микрокозма* (св. 14, стр. 5828—9)¹² потписан је иницијалима Илзе фон Вердер (Ilse von Werder), дакле потиче од немачког аутора, па се Његош представља у саставу српске књижевности, а његова *Луча* се означава као „свакако најсубјективније дело овог духовног и световног владара Црне Горе“, као „део његове мисаоне лирике, која се може сматрати као најсуштинскији прилог овог писца српској и светској књижевности.“ Италијан је изопштио Његоша из српске књижевности, а Немица га враћа на његово место у истом лексикону. Наравно да се солидна Немица ослања на Шмаусово проучавање *Луче*. Посвету Сими Милутиновићу сматра „једном од најлепших лирских песама Његошевих“. Међу свега неколико цитираних радова два су Шмаусова.

Врхунац примања Његоша код Немаца свакако су преводи *Горског вијенца*. Њих, као што је познато, три. Мање је познато да у сва та три превода постоји само један превод *Посвете*. Кирсте ју је једноставно изоставио (1886), Шмаус ју је преузео (1963) у преводу Катарине Јовановић (1939), учинивши господствен гест према старој дами.

Преводити *Горски вијенац* значило је од самог почетка носити се и с тешкоћама коментарисања, одлучивати се у дилемама. Кирстеов превод¹³ и Кирстови коментари вреде много више него што им то даје ионако приоритетно место по хронологији преводâ.

Познато је да се Кристеовим коментарима користио и Милан Решетар. Скрећемо лажњу на примерак Кирстеовог превода у Јагићевој библиотеци у београдском Семинару за јужнословенске језике, уз подсећање и да је Решетар био Јагићев зет. Има у том примерку занимљивих обележавања.

Као први преводилац местимично готово непреводивог свева, Кирсте се са филолошком одговорношћу носи са пионирским мукама, лаћајући се коментарисања почев од самог наслова.¹⁴

Кратки *Предговор* (V—VII) почиње реченицом да је *Горски вијенац* „бесумње једна од најизврснијих творевина новије срп-

¹² У Ауторском регистру (XXV, стр. 11261) стоји писац *Горског вијенца* и *Луче*. — Друкчије него у италијанском лексикону, у немачкој редакцији су дела поређана по оригиналним насловима. Ово и иначе није лексикон у традиционалном смислу, и редакција се хвали њиме као нечим што је омогућено „кидањем са литерарним историзмом“.

¹³ *Der Bergkranz. (Die Befreiung Montenegros.) Historisches Gemälde aus dem Ende des siebzehnten Jahrhunderts von Petar Petrović Njegoš Fürst-Bischof von Montenegro. Zum ersten Male aus dem Serbischen in das Deutsche übertragen von J. Kärste Doctor der Philosophie. Wien Verlag von Carl Konegen 1886.*

¹⁴ У поднаслов је, у заграда ставио »Die Befreiung Lontenegros«, а потом превео оригинални поднаслов. И: Његуш и „кнез-владика“, заправо „кнез-бискуп“. Котине *Allgemeine Zeitung* преузимају, како и треба, назив владика — der Vladika von Montenegro.

ске литературе“, наставља прибојавањем да се као преводилац није свуда најбоље онашао, и завршава захвалношћу за помоћ, почев од Миклошича у Бечу, Јагића у Петрограду, па до Св. Вуловића и Љубомира Стојановића у Београду. Онај ко буде писао студију о немачким преводима *Горског вијенца* имаће доста посла и са, изгледа, разноврсним и полемичким одзивима српских историчара књижевности на Кирстеово превођење и коментаришање. Деловима коментарâ у којима се користио *Рјечником* Вука Караџића пружа Кирстеов превод изврсну грађу за тему и о Вуку Караџићу код Немаца: наравно неупоредиво богатију од ове о Његошу. При крају *Предговора* подвукао је Кирсте појаву ренегатства код Црногораца, тему које ће се деценијама касније латити у посебној студији Алојз Шмаус. И у Црној Гори је, уводи Кирсте читаоце свога превода, успело Турцима да материјалним повластицама намаме Црногорце у ислам, и кад је запретила опасност да и Црна Гора постане турска провинција, одлучио је „владика (Bischof) Данило, један од предака нашег песника“, да спасе своју земљу од те опасности.

Значајан је овај Предговор за немачку, позитивну представу о српском народу и по оном делу којим информише о српској средњовјековној историји и посебно о Црној Гори и Његошу. И коментари преносе добар део српске историје и легенде.

Кирсте се, сва је прилика, доброноси с Његошевим десетерцем. Судећи по напоменама, он је учен и вредан човек. Неке његове експерименте ни ми не разумемо.¹⁵ Приближавањем немачким појмовима титула: кнез, принц и сл. и Црногорци из *Горског вијенца* добијају у овом преводу високе феудалне титуле, већ у складу с превођењем, унапређењем заправо сиромашног црногорског владике уништа мање него кнеза-бискупа. И како да Немац, који зна у каквој су феудалној кнежевској расколи, у каквим палатама живели немачки кнежеви-бискупи, нпр. онај у Вирцбургу, како да тај Немац схвати сиротињску скромност црногорског владике, који — бар по Вуковој *Црној Гори* — има само кујну као могућност да се опреје.¹⁶ Има померања и у смислу, има — а и како да нема! — доста места која је занимљиво и оспоравати и причавати, али — ово је културноисторијски подвиг од књижевноисторијске вредности. Да ли су се овим преводом више занимали Срби који су знали немачки или Немци који нису знали српски? Коментарима и посебним чланцима у *Напоменама*, на крају превода: о мори, вештицама, тужбарицама, слави, божићним обичајима и сл., Кирсте је отишао

¹⁵ Нпр. преузимање у превод оригиналног назива Црна Гора, и то у средњем роду — unser liebes Црна Гора (164) — уместо опште уобичајеног Montenegro, које има и исту метричку вредност као и Црна Гора. Доследно томе и изведенице: Alle Crnagoren (94), eine Crnogorin (1981).

¹⁶ Не излази Кирсте лако на крај ни са веома разуђеним родбинским називима, ни са ословљавањима као „синко“, или, у обраћању свештеним лицима, „оче“.

у описивању обичаја много даље него што је то било потребно за коментар *Горског вијенца*. Овде Његош доноси Немцима доста од Вука, и Вукова традиција прати и овде Његоша упадљиво јако. Патријархални свет Црне Горе приказан је са упадљивим симпатјама. У том погледу Кирсте је један од Геземанових претходника. Овим додатком је превод добио у значају за историју немачко-југословенских литерарних релација, поготову у начину настављања вуковско-примовске традиције код Немаца.

Катарина А. Јовановић, ћерка Анастаса Јовановића, а и сестра чувеног архитекте, и литерарно образована жена, са којом се угасила та знаменита породица, у Швајцарској, чинила је много за културу свог народа, са којим није прекидала везе до краја дугог живота. Требало би да остане у памћењу историје свога народа и немачко-југословенских културних веза највише по своја два превода на немачки: *Горског вијенца* и Косовског циклуса српских народних песама. Тај превод *Горског вијенца* је својеврстан чин оданости Његошу једне веома образоване Српкиње, попут Исидоре Секулић или Анице Савић-Ребац. То је био репрезентативан културни чин и због личности преводилаца са јаким интелектуалним везама и у Швајцарској и у ондашњем Београду.

Један пак од највећих идеализатора патријархалног црногорског човека код Немаца, ако можда не и највећи. Герхард Геземан, писац је прилога о српскохрватској књижевности у познатом немачком приручнику *Handbuch der Literaturwissenschaft*.¹⁷

Велики Цвијићев поштовалац и, у знањима и тумачењима људи са наших балканских простора, Цвијићев следбеник, Геземан уводи читаоца тог свог прегледа представљајући му Динарце као народ генијалних самсука: „Вука Караџића, Доситеја Обрадовића, Петра Петровића Његоша, Марка Миљанова“, тих, како каже, „уопште најзначајнијих Србохрвата“. Ваља имати у виду, и кад Геземан истиче значај расе — данас бисмо рекли: генâ — да је овај кратки преглед српскохрватске књижевности објављен 1930, дакле: неколико година пре доласка националсоцијалиста на власт. Геземан ће тако писати и десет година касније, када буде објавио познату књигу о Црногорцима. Геземанова снага је у смелим, допадљиво сроченим, изазовним синтезама човека жива поетског духа. Гундулића је истакао као репрезентанта за славоромански културни круг, Доситеја за буржоаско-панонски, а Његоша за патријархално-херојски. Као владару записује му „спретно и безобзирно“ сламање власти главара и прибављање Црној Гори активне улоге у интернационалној политици. *Горски вијенац* му је „уметничко и етичко завештање херојске патријархалности“. Пред тим, и пред филозофи-

¹⁷ Herausgegeben von Dr. Oskar Walzel, Professor an der Universität Bonn, Potsdam, 1930, сепарат стр. 1—46, 40.

јом те херојске патријархалности, немоћна је књижевна теорија. Његош му је лабудова песма те патријархалности.

У књизи *Heroische Lebensform*, штампаној први пут 1943, други пут 1979, Геземан је понет Његошем, почев од његове „необичне слике“ којом се намеће „овај млади, високи, витки владика мушке лепоте у раскошној народној ношњи старих сердара, са сребрним пиштољима за појасом и са сјајем песничког генија на високо натмуреном челу, овај генијални самоук, који разуме црквенословенски, руски, француски, италијански и немачки, који се инспирише Дантеом, Милтоном, Гетеом, Ламартином“ и тако редом, много тога у једном даху — дивљења до његове „херојске земље, у којој су верност и вера били чврсти као острошке стене“. — Страх хвата сваку колибу пред којом се појаве његови перјаници, јер, окрутан, он не зазире у спровођењу својих циљева ни од мучких убиства непоћудних му људи. Циљ му је стварање државе и слобода свих Срба, свих Југословена, али методе је, као и кнез Милош, научио од паша и везира. И Геземан се, и овде, допиче ренегатства као издајништва. У размишљањима о „трагичној филозофији хероизма“ полази Геземан од *Горског вијенца*, који му је и извор сазнавања о црногорском агону.

Једно поглавље књиге и носи наслов *Philosophie des Heroismus*, где опет у једном даху, на самом почетку, врло индикативно, декларише свој метод: да му је стало до сазнања суштине проблема, а не до потпуности доказа, па ће та сазнања да потражи тамо где се она налазе „у најчистијем облику“, у „Библији хероизма“ у *Горском вијенцу*. Геземанова су излагања у стилу књижевног огледа. Он има визију теме и следи је више поетскофилозофски, мање књижевноисторијски. Ипак више гледа на Црногорце преко чојственохеројских примера из Марка Миљанова него преко Владике и његовог *Горског вијенца*. Иако се у одређеним етапам и немачке званичне политике чинило што се могло, а могло се и може се: да се раздвоје Србија и Црна Гора, не само Геземан и Шмаус, сигурно најбољи немачки познаваоци српског народа и његове историје, него и други немачки слависти поштовали су историјску чињеницу да су Црногорци Срби.

Геземан је за овај свој рад превео око 150 стихова из *Горског вијенца*. Подвлачећи код Његоша, у *Горском вијенцу*, херојско, он у суштини потискује хришћанско. Није Црногорац, каже, ни филозоф ни хришћанин, него је — јунак. У знаку таквог јунаштва протумачио је стихове: „Без муке се пјесна не испоја, / без муке се сабља не сакова!“ и закључио да је „благо ономе ко погине у боју и зато вечито живи, јер његово име улази преко јуначке песме у памћење потомства“. И завршио поглавље тим стиховима и њиховим коментаром.

Црногорски владика је славио јуначке погибије за одбрану од најезде Османлија на српство и Црну Гору, а немачки про-

фесор соколи на јуначке погибије — руку на срце, а памет у главу! — усред националсоцијалистичког рата за замишљену хиљадугодишњу будућност Европе. „Што је човек, а мора бит човек!“ што би рекао Игуман. Али ваља се бранити од погубности сличних актуелизација.¹⁸

Нема ни трага ироније или пошалице у Геземановим речима да је Црногорац, „по свом легендарном веровању“, најбољи ратник света и најбољи Србин, српскији од свих Срба, али чак су и код Немаца отишла времена запрејаности за јуначку славу и ослободила простор за слободна пацифистичка деловања, па је оно што се ратоборно славило као *heroisch* постало *historisch*, а реч *völkisch* напросто изостављена из употребе као траг времена понижености једног великог народа са великом културном традицијом.

Од свих Немаца који су се бавили Његошем као преводиоци и истраживачи, имао је Владика највише среће са Алојзом Шмаусом. Четрдесет година се протезало Шмаусово превођење *Горског вијенца*. Још дуже је трајало његово истраживачко бављење Његошевим делом.

Не знам у историји југословенске германистике никога ко се у толикој мери креативно сродно са књижевношћу и културом немачког народа колико је то постигао Шмаус према српској књижевности и културе, и то највише управо преко Његоша и народне поезије. Скромно познавање његошологије намеће ми опрезност кад бих желео да устврдим да Шмаус спада међу најбоље, креативне познаваоце Његоша и ако упоређењем обухватимо и домаће његошологе. У превођење *Горског вијенца* Шмаус је уградио деценије живота, богатство филолошких знања, зачуђујуће не само знање, него и осећање српскохрватског језика, и књижевнонаучну обавештеност и — даровитост. То је превод у ком је све то потчињено напору да се оригинал пренесе што тачније; више од тога: и поетски што адекватније. Да ли ће овај превод остати да важи као класични немачки превод *Горског вијенца*, као што је то, кажу, постао Пастернаков руски превод Гетеовог *Фауста*, или као што бисмо то желели Живојиновићевом српском преводу *Фауста*, можемо само да нагађамо. Тешко да ће се наћи неки филолог да се подухвати тешког посла да превазиђе Шмаусов превод; да ли ће се некад подухватити какав песник дорастао послу да препева *Горски вијенац* на немачки, то је већ питање за које немамо мерила; ни временска, ни поетска.

Шмаус је свакако врхунац немачког, успешног бављења Његошем, а у том његовом бављењу његов превод *Горског вијенца* са уводном студијом. Шмаус не преводи Његоша у леген-

¹⁸ У поглављу (XIX) *Korsika*, у истој овој књизи, упоређује Геземан И. в. као »das Totenlieden der montenegrinischen Gentilität« са романима Валтера Скота и Проспера Меримеа у њиховом односу на пропаст патријархалности код Корзиканаца и Шкотланђана (308).

ду него улаже велики интелектуални напор да га тумачи, да помогне да се он разуме: историјски, књижевноисторијски и поетски.

Први штампани Шмаусови радови (1925) нису на немачком, него на српскохрватском.¹⁹ А његово истраживачко, славистичко залагање за Његоша код Немаца, одн. на немачком, креће се од популарних текстова до специјалних расправа. У Шмаусу смо имали пријатеља кога ни лоша политика није успела да отера у непријатеље.

Од седам радова о Његошу, објављених у најновијој, XIX свесци *Анала Филолошког факултета* у Београду, два су и о Шмаусу.²⁰ Један, од Мирка Кривокапића, *Његошево дело у тумачењу Алојза Шмауса*, рад на висини теме и њене намене; и по сериозности приступа, и по темељитости познавања науке о књижевности и Шмаусовог доба бављења Његошем, и по критичности. Други је од Мирослава Пантића, *Алојз Шмаус и српска књижевност и култура*. Пантић, крајње компетентно, своди биланс Шмауковог јединствено плодног и разгранатог бављења србистиком и, у основи, биланс српског односа према Шмаусу. Па и ови наши пасуси о Шмаусу биће захваћени свешћу о закаснелости наше захвалности том човеку, о њеној неадекватности и колико је ње било, а ипак није да је није било. У једној, за Шмауса научника најважнијој ствари, Шмаус је имао изузетну срећу: Имао је и на српској страни изврсне партнере у научним дијалозима о Његошу и српској народној поезији. И то потврђује поменути Пантићев чланак о њему.

Већ је Шмаусов опсежни чланак *Njegoš als mensch und Dichter*²¹ дружио читаоцима немачког језика изврстан, целовит увод у дело, и писца. На тој основи се развијају и специјалне студије — имамо у виду само оне на немачком језику — каква је *Das Renegatenproblem im »Gorski vijenac«*,²² студија и солидчај, и културнополитички, те и историјски, трајно релевантна. Проблем песничко-филозофског подизања локалног црногорског догађаја истребљења потурица на висине општељудске драме и

¹⁹ Од четири тома његових сабраних дела прва два садрже радове на немачком, друга два на српскохрватском. Сабрао их је и издао Шмаусов ученик и следбеник на катедри Петер Редер. A. Schmaus, *Gesammelte Obhandlungen* (= Beiträge zur Kenntnis Südosteuropas und des nahen Ostens, begründet von Rudolf Trofenik), besorgt von Peter Rehder, München 1971 и д.

²⁰ *Анали Филолошког факултета*, Београд 1992, XIX, 1—654. Кривокапићев чланак, са богатом литературом, укључујући и приказе превода Горског вијенца, стр. 285—301, Пантићев стр. 329—336.

²¹ (Vortrag auf dem Njegoš-Abend der Jugoslavisch-Deutschen Gesellschaft in Belgrad, штампано у *Slavische Rundschau* 7, Prag, Berlin 1935, 92—102. Прештампано у *Gesammelte Abhandlungen* (као у нап. 19), I, 80—90.

²² (Zu P. P. Njegoš's hundertstem Todestag). In: *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 2, Wien 1952, 73—94. Прештампано у *Gesammelte Abhandlungen* (као у нап. 19), I, 162—180.

„питања о смислу историје“. Проблем: како се на том догађају уопштава обрачун хришћанства са исламом, слободарства са насиљем, добра са злом. И на овом проблему се повезују *Горски вијенац* и *Луча микрокозма*. Време појаве ове студије је време стогодишњице Његошове смрти, херојство једва да се истиче, иако се, наравно, не пориче „хришћанско-херојско поимање“. Актуелност ове расправе, штампане 1952, поразна је за данашња збивања у Босни и Херцеговини (1993), за наша хришћанско-муслиманска понашања, а за Шмаусову расправу препорука је да је те још како ваља читати. Као антиципација данашњих хришћанско-муслиманских судара делују, примерице, Шмаусове речи: „Под притиском околности изјаловила се негдашња нада да би ослободилачко дело Јужних Словена, које је започето у Црној Гори, па га наставио Карађорђе, могло бити крунисано ослобођењем Босне и Херцеговине“. Историјске синтезе граде се на последицама реалних, наоко бизарних поступака, па затим појава: да се ренегатство, потурчивање, купује привилегијама од стране јачега, а плаћа издајом слабијега, у овом случају — властитог народа. Поред Косова и Обилића неизоставних кад се проучава Његош, ту је и критика западне цивилизације преко приповедања војводе Драшка, сасвим за разлику од површинске забавности коју у Драшковом карикирању види италијански аутор из Киндлеровог лексиокна.

У студији *Skenderbeg in der serbischen Literatur*²³ развио је Шмаус своја размишљања о она два стиха у монологу владике Данила: „Скендербег је срца Обилића, / ал' умрије тужним изгнаником“, и задржао се на два „најуспјешнија турска противника у историји Балкана“: на Јанку Хуњадију и Скендербегу, посматрајући их у склопу угрожености Балкана исламом. Кроз анализу Његошевог песничког поступка улази Шмаус у фино тумачење зашто Његош уздиже Милоша, а запоставља Марка. Одговор: код Његоша нема компромиса са ренегатима. У тријади „симбола највишег јунаштва“: Хуњадија, Скендербега и Милоша, Његошу је, наравно, у врху — Милош.

Ово излагање је замишљено да буде пригодно и подстицајно. А колико је оно пак фрагментарно, ваља да упозори и околност што и не поменусмо нпр. тему *Његош у немачким листовима свога доба*, а располажемо подацима: да је само Вуков бечки пријатељ и сарадник, и Његошев познаник, Шваба Вилхелм Хопе, објавио у чувеним Котиним новинама *Allgemeine Zeitung* преко 80 дописа у којима извештава о Владици, или: и о Владици.

²³ *Gesammelte Abhandlungen* (као у нап. 19), II, 349—383.

Milan Mojašević

NJEGOŠ BEI DEN DEUTSCHEN
 Von Vuk Karadžić bis Alois Schmaus

Zusammenfassung

Das ohne Angabe des Verfassers gedruckte Buch *Montenegro und die Montenegriner* (1837) von Vuk Karadžić und *Ein Besuch auf Montenegro* (1841) von Heinrich Stieglitz — beide in Cottas Sammlung *Reisen und Länderbeschreibungen* erschienen — werden an den Anfang der skizzenhaften Übersicht gestellt als die bedeutendsten deutschsprachigen Berichte über Njegoš seitens seiner Besucher.

Die Lexika repräsentieren, in strengster Auswahl: *Brockhaus Enzyklopädie*, *Meyers Enzyklopädisches Lexikon*, G. v. Wilperts *Lexikon der Weltliteratur* und *Kindlers Literatur Lexikon*.

Als Höhepunkte der Njegoš-Rezeption bei den Deutschen werden die Übersetzungen von Njegošs *Bergkranz* (J. Kirste 1886, K. A. Jovanovits 1939, A. Schmaus 1963) gewertet. Die Übersetzung von A. Schmaus wird als unübertreffliche philologische Leistung hervorgehoben.

Gerhard Gesemanns Betrachtungen, besonders in seinem Buch *Heroische Lebensform* (1943) und Alois Schmaus' Abhandlungen, insbesondere die als bestürzend aktuell befundene Studie *Das Renegatenproblem im »Gorski vijenac«*, ergänzen das Njegoš-Bild aus der Sicht zweier namhafter deutscher Serbokroatisten, welche das serbische Volk und dessen Volksdichtung tief erlebt und gekannt haben und den Vladika auch in diesem Zusammenhang betrachten.

Das Thema etwa: Das Njegoš-Bild in der deutschen Presse jener Zeit wird abschliessend gestreift, indem mitgeteilt wird, dass allein von Vuk Karadžićs Wiener Freund und Mitarbeiter, dem Schwaben Wilhelm Hoppe, gegen achtzig Berichte über den Vladika von Montenegro in der *Allgemeinen Zeitung* vorhanden seien.